WŁADZA I POLITYKA
W CZASACH NOWOŻYTNYCH
DYPLOMACJA I SPRAWY WEWNĘTRZNE

Słowo wstępne

Introduction

Prezentowana książka jest zbiorem rozpraw przygotowanych przez kilkunastu historyków polskich zajmujących się historią polityczną. W pewnym uproszczeniu można przyjąć, że ich zainteresowania koncentrują się na instytucji państwa i jego organów oraz uczestnikach szeroko pojętego życia politycznego, a przedmiotem tak rozumianych badań historycznych jest także realizowana przez państwo polityka wewnętrzna i zagraniczna. Gwoli przypomnienia wypada dodać, że mniej więcej do połowy XX w. historia polityczna uznawana była za najważniejszą dziedzinę historiografii. Pojawiająca się od przełomu XIX i XX w. we Francji krytyka klasycznej historii politycznej (nazwanej właśnie wówczas „historią wydarzeniową”) oraz rosnące znaczenie szkoły *Annales*, postulującej położenie nacisku na wykorzystanie w badaniach historycznych metod i dorobku nauk społecznych, doprowadziły jednak w rezultacie do zmniejszenia się zainteresowania historią polityczną zarówno w Europie, jak i w Stanach Zjednoczonych. Te same tendencje wystąpiły w tym samym czasie w polskiej nauce historycznej. Wszystko to sprawiło, że w chwili obecnej badaniem historii politycznej doby nowożytnej zajmuje się w Polsce niezbyt liczna grupa uczonych, którą można szacować na kilkadziesiąt osób.

Warto zauważyć, że pomimo zmieniających się trendów, w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego nigdy nie zarzucono badań nad szeroko rozumianą historią polityczną Polski i powszechną XVI–XVIII stulecia. Wystarczy przywołać w tym miejscu osiągnięcia prof. Zofii Libiszowskiej i prof. Wojciecha Szczygielskiego, a przecież zapoczątkowane przez nich badania są kontynuowane przez ich uczniów. Nie jest zatem dziełem przypadku, że właśnie w Łodzi regularnie wydawane są prace ukazujące dorobek uczonych badających historię polityczną doby nowożytnej. Prezentowana publikacja nawiązuje – stanowiąc jednocześnie ich kontynuację – do zagadnień

poruszanych w dwóch pracach zbiorowych pod redakcją Zbigniewa Anusika: *Spory o państwo w dobie nowożytnej. Między racją stanu a partykularyzmem* (Łódź 2007) oraz *Władza i polityka w czasach nowożytnych* (Łódź 2011). Dzięki temu zabiegowi oddana do rąk Czytelnika książka ma dość istotny – jak sądzimy – walor, jakim jest wewnętrzna spójność oraz względna jednorodność tematyczna i chronologiczna zamieszczonych w niej tekstów.

W tomie opublikowano prace przygotowane przez badaczy reprezentujących sześć ośrodków akademickich (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Uniwersytet Wrocławski). Spośród 14 autorów drukowanych tu studiów, dziewięcioro stanowią samodzielni pracownicy nauki (Zbigniew Anusik, Jolanta A. Daszyńska, Witold Filipczak, Robert Kołodziej, Katarzyna Kuras, Adam Perlakowski, Jacek Pielas, Dariusz Rolnik, Andrzej Stroynowski), jedna osoba kończy prace nad rozprawą habilitacyjną (Małgorzata Karkocha), jeden autor legitymuje się stopniem doktora (Andrzej K. Link-Lenczowski), a trzy młode adepty nauki historycznej przygotowują rozprawy doktorskie (Adrianna Czekalska, Magdalena Makówka, Marta Szymańska). Wśród tekstów, które ostatecznie weszły do redagowanego przez nas tomu, jedynie cztery poświęcono dziejom XVII w., jeden podejmuje zagadnienia związane z dziejami Europy w XVII i XVIII w., podczas gdy dziewięć pozostałych dotyczy wydarzeń, które rozegrały się w następnym stuleciu. Tylko cztery opracowania zostały poświęcone dziejom Rzeczypospolitej w XVII–XVIII stuleciu. Pięć innych dotyczy relacji państwa polsko-litewskiego z innymi dworami europejskimi. Pięć kolejnych artykułów stanowi zaś odzwierciedlenie zainteresowań ich autorów koncentrujących się na dziejach powszechnych XVII i XVIII w. Warto również odnotować, że aż sześć publikowanych tu tekstów można zakwalifikować do „klasycznej” historii dyplomacji. Wszystko to świadczy o bardzo dużej różnorodności badań nad dziejami politycznymi doby nowożytnej prowadzonych obecnie we wspomnianych wyżej ośrodkach akademickich.

Szczegółową prezentację zawartości redagowanej przez nas książki wypada rozpocząć od czterech opracowań dotyczących wewnętrznych dziejów Rzeczypospolitej w XVII i XVIII stuleciu. W pierwszym z nich Jacek Pielas omówił na przykładzie urzędników grodzkich województwa sandomierskiego zagadnienie uczestnictwa najważniejszych z nich (podstarościch i pisarzy grodzkich) w polityce na szczeblu samorządu szlacheckiego oraz parlamentu i instytucji centralnych państwa. Przedstawił także spektakularne kariery i działalność polityczną najwybitniejszych przedstawicieli tej grupy urzędniczej. Robert Kołodziej zaprezentował z kolei wyniki własnych badań nad wpływem Jana III Sobieskiego na sejmiki ziemskie. Zwrócił uwagę na to, że król miał wiele możliwości pozyskiwania stronników na prowincji i potrafił wpływać zarówno na przebieg, jak i na uchwały podejmowane na sejmikach. W przypadku, kiedy

jego ludziom nie udało się osiągnąć przewagi zawierano kompromis z opozycją. Czasami jednak regaliści zrywali sejmiki, aby nie dopuścić do zwycięstwa przeciwników politycznych. Metody króla nie różniły się więc od metod opozycji. Andrzej Stroynowski omówił w swoim tekście opinie wyrażane przez księdza Jędrzeja Kitowicza na temat dyplomacji i dyplomatów. Jego poglądy uznał za typowe dla średniej szlachty i niższego duchowieństwa. Odnotował znamieny fakt, że Kitowicz w swoich pismach łączył niechęć wobec dyplomatów i władców z zaskakująco wysokim uznaniem dla negatywnych cech dyplomacji, zwłaszcza obłudy i sprytu, a polskim politykom odmawiał jakichkolwiek talentów dyplomatycznych. W artykule Dariusza Rolnika poświęconym „sztuce dyplomacji” i klientyzmowi w czasach stanisławowskich ukazano spektakularne kariery przedstawicieli średniej szlachty – Adama Chmary, Gedeona Jeleńskiego i Leonarda Marcina Świejkowskiego, którzy otrzymali godności senatorskie. Badacz ten postawił tezę, że za panowania Stanisława Augusta o awansie politycznym decydowały już nie tyle koneksje, pochodzenie i majątek, lecz przede wszystkim talenty i predyspozycje, przy czym coraz większe znaczenie zyskiwała wspólnota interesów (idea polityczna).

Pierwszym tekstem spośród pięciu artykułów omawiających stosunki Rzeczypospolitej z jej sąsiadami jest opracowanie autorstwa Zbigniewa Anusika, który przedstawił stanowisko kasztelana krakowskiego Jerzego ks. Zbaraskiego w kwestii zagrożenia granic Rzeczypospolitej ze strony Siedmiogrodu. Zbaraski, niemal stale przebywając w Krakowie, z uwagą obserwował poczynania panującego w Siedmiogrodzie Bethlena Gábora, którego uważał za niebezpiecznego sąsiada Rzeczypospolitej. Obawy kasztelana nasiliły się zwłaszcza od chwili, kiedy w marcu 1626 r. Bethlen ożenił się z Katarzyną Brandenburską i został szwagrem wojującego z Rzeczpospolitą króla Szwecji Gustawa II Adolfa. Warto odnotować, że w latach 1619–1629 Jerzy ks. Zbaraski nie tylko informował na bieżąco Zygmunta III o wszelkich działaniach podejmowanych przez władcę Siedmiogrodu, ale opracował również plan obrony Małopolski właściwej w przypadku, gdyby Bethlen zdecydował się uderzyć na Rzeczpospolitą. Marta Szymańska przedstawiła natomiast genezę, przebieg i znaczenie misji Jana Zawadzkiego, wysłanego w roku 1633 przez Władysława IV na dwory książąt północnoniemieckich oraz do Hagi i do Londynu. Zdaniem autorki dopiero całościowe spojrzenie na tę misję rzuca nowe światło na politykę zagraniczną drugiego Wazy na polskim tronie, który już w chwili objęcia władzy w Rzeczypospolitej miał jasno skonkretyzowaną wizję swoich działań na arenie międzynarodowej. W tekście Adama Perłakowskiego ukazano dzieje misji Stanisława Chomentowskiego, posła wielkiego do Porty Otomańskiej w latach 1712–1714. Zdaniem autora rezultaty tego poselstwa należy ocenić pozytywnie. Wspierany przez dwóch innych dyplomatów Augusta II – Franciszka Goltza i Jana Spiegła, Chomentowski zdołał bowiem zażegnać niebezpieczeństwo najazdu tureckiego na Rzeczpospolitą i odnowić postanowienia pokoju karłowickiego.

Misja Chomentowskiego zdaje się też dowodem na skuteczne działanie polskiej służby dyplomatycznej w czasach saskich, negatywnie zazwyczaj ocenianych w historiografii. Witold Filipczak w swoim obszernym studium przybliżył dzieje polsko-mołdawskiego konfliktu handlowego z lat 1780–1785. Ważnym ustaleniem autora jest stwierdzenie, że polski dwór bardzo konsekwentnie starał się wykorzystać kontakty, jakie mieli z hospodarami mołdawskimi wysocy urzędnicy województw graniczących z Mołdawią (braclawskiego i podolskiego) do wysuwania żądań wobec Jass. Domagali się oni, w imieniu szlachty swoich województw, zniesienia ograniczeń dotyczących polskiego handlu napojami alkoholowymi, co robili ściśle według zaleceń płynących z Warszawy. Ostatnim z tekstów zakwalifikowanych do tej grupy tematycznej jest artykuł Adrianny Czekalskiej, która na przykładzie badanej przez siebie misji kopenhaskiej zajęła się problemem formalnego i nieformalnego statusu sekretarzy poselstw polskich wysłanych do dworów zagranicznych w czasach Sejmu Wielkiego. Rzecz jasna tekst ten nie wyczerpuje całości zagadnienia, ale zwraca uwagę na niektóre z problemów, z jakimi musiał borykać się przedstawiciel korpusu dyplomatycznego o nieuregulowanej pozycji dyplomatycznej.

W ostatniej, trzeciej części książki znalazło się pięć studiów dotyczących dziejów Europy i Stanów Zjednoczonych Ameryki w XVII i XVIII stuleciu. W swoim ciekawym, syntetycznym artykule Andrzej K. Link-Lenczowski podjął próbę wyjaśnienia genezy Oświecenia. Zwrócił uwagę na przemiany dokonujące się w XVII stuleciu na Wyspach Brytyjskich, gdzie znajdowała się kolebka europejskiej myśli oświeceniowej. Autor stara się wyjaśnić przyczyny tego zjawiska, wskazując główne czynniki pierwszego zaczynu kształtowania się postaw zapowiadających Oświecenie. Magdalena Makówka ukazała zabiegi dyplomacji brytyjskiej zmierzające do powstrzymania Hiszpanii od udziału w tzw. wojnie o sukcesję polską (1733–1735) oraz próby mediacji Wielkiej Brytanii w tym konflikcie. Działania te okazały się jednak nieskuteczne i nie przysporzyły Albionowi żadnych korzyści. Z kolei Katarzyna Kuras przedstawiła tajną politykę delfiny Marii Józefy Saskiej (1731–1767), której celem było wprowadzenie na tron polski jej brata, ks. Franciszka Ksawerego. Jak zauważyła autorka, ten wykreowany w pracach Casimira Stryeńskiego „sekret delfiny” był raczej przesadnym, literackim konstruktem niż dyplomatyczną rzeczywistością, gdyż nie miał większego znaczenia dla przyszłości Francji, Rzeczypospolitej i Saksonii. Małgorzata Karkocha w swoim tekście omówiła przebieg obrad i postanowienia kongresu pokojowego w Szystowie (1790–1791) w świetle informacji publikowanych na łamach polskojęzycznej prasy warszawskiej. Natomiast artykuł Jolanty Daszyńskiej poświęcony został jednej z amerykańskich rebelii – Johna Friesa z lat 1799–1800, która wybuchła wśród zubożałych farmerów z Pensylwanii w związku z uchwaleniem przez Kongres Stanów Zjednoczonych nowych podatków federalnych.

Jako redaktorzy tomu pozwalamy sobie na koniec zauważyć, że publikacja ta odzwierciedla bardzo różne obszary zainteresowań autorów. Jesteśmy przekonani, że wszystkie prace, które znalazły się w prezentowanym zbiorze są wartościowe pod względem merytorycznym i każda z nich stanowi istotny wkład do polskiej nauki historycznej. Pozwalamy sobie również wyrazić nadzieję, że głosy autorów zaproszonych do udziału w tym przedsięwzięciu w sposób wyrazisty i kompetentny włączą się do dyskusji i sporów o państwo, władzę i politykę w czasach nowożytnych. Nie pozostaje nam zatem nic innego, jak tylko zachęcić Czytelników do uważnej lektury oferowanej im książki.

ZBIGNIEW ANUSIK

Uniwersytet Łódzki

ORCID ID: 0000-0002-5483-4970

MAŁGORZATA KARKOCHA

Uniwersytet Łódzki

ORCID ID: 0000-0002-7747-949X